

ژورنال علمی باستان‌شناسی ایران

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
P. ISSN: 2345-5225 & E. ISSN: 2345-5500
Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>
Vol. 14, No. 42, Autumn 2024

Evolution of Common Visual Patterns in the Framing of Ilkhanid Coins

Maryam Sadeghi Ghoroghaghaei¹ , Ahmad Salehi Kakhki² ,
Farhad Khosravi Bizhaem³

<https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.28262.2625>

Received: 2023/09/11; Revised: 2023/11/10; Accepted: 2023/11/16

Type of Article: **Research**

Pp: 215-236

Abstract

Coins are among the most varied and informative historical and archaeological artifacts from the Ilkhanid era, providing not only diverse and valuable insights but also intriguing framing elements that deserve scholarly exploration. The objective of this research is to analyze the evolution of coin frames during the Ilkhanid period, which will facilitate a more nuanced understanding of the visual and artistic culture of that time. The research poses the question: what visual culture is dominant in the framing of Ilkhanid coins? This study is fundamental in its nature and employs a descriptive-historical-analytical methodology. A selection of twenty Ilkhanid coins has been sourced from the Ashmolean, David, and Malek museums, as well as from the personal collection of Komesh in Semnan, for thorough investigation. The results suggest that the samples can be classified into four fundamental categories: central, mixed, bordered, and simple. The frequency of frame usage within the visual culture of Ilkhanid coins is as follows: mixed frames are the most common, with 24 examples, followed by bordered frames with 10, central frames with four, and simple frames with two. Among these types, mixed frames stand out for their abundance and variety of designs, which is evident in their prominent role within the samples. This category can be further delineated into nine shapes in chronological sequence: circle, square, five feathers, sun, six feathers, seven feathers, eight feathers, altar, and three feathers.

Keywords: Ilkhanid Visual Culture, Framing, Ilkhanid Coins.

1. M.A in Islamic Art, Majoring of Calligraphy and Persian Painting, Faculty of Handicrafts, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran
2. Professor, Department of Archaeology, Conservation and Restoration Faculty, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran (Corresponding Author)
Email: Salehi.k.a@aui.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Calligraphy and Persian Painting, Faculty of Handicrafts, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Citations: Sadeghi Ghoroghaghahi, M., Salehi Kakhki, A. & Khosravi Bizhaem, F., (2024). "Evolution of Common Visual Patterns in the Framing of Ilkhanid Coins". *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran*, 14(42): 215-236. doi: [10.22084/nb.2023.28262.2625](https://doi.org/10.22084/nb.2023.28262.2625)

Homepage of this Article: https://nbsh.basu.ac.ir/article_5886.html?lang=en

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
Archaeological Researches of Iran
Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

© Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the *Creative Commons*.

Introduction

Problem Statement: The coin frame, serving as a decorative feature, has a long-standing history that has evolved through various epochs. This decorative element exhibits numerous variations across different coins. In the context of the Islamic period in Iran, the visual characteristics of coins experienced notable transformations. Similarly, the coins from the Ilkhanid era also reflected these changes, showcasing distinct attributes. The frame acts as a boundary that delineates the design and inscriptions, distinguishing the internal elements from the external ones. The framing of Ilkhanid coins is no exception to this principle. Since their inception, coins have mirrored the cultural geography of diverse regions, providing a significant source of information that helps illuminate the obscure and complex aspects of historical narratives.

Objectives and Importance of the research: The introduction of coins has significantly enhanced commercial and economic transactions, leading to pivotal transformations in the trajectory of human history. The characteristics of coins, including the metal composition, designs, inscriptions, minting locations, and dates, are crucial for comprehending their historical context. This research particularly emphasizes the importance of coin design in elucidating aspects of history, economy, culture, and art. Consequently, the primary aim of this study is to recognize, analyze, and investigate the developments in coin design during the Ilkhanid period.

Research Question: This study aims to address the following inquiry: what visual culture predominates in the representation of Ilkhanid coins?

Research Method: The study is characterized by its fundamental nature and employs a descriptive-analytical methodology. The sampling technique utilized is judgmental. From a total of 200 samples gathered, 20 were specifically chosen for their comprehensive representation of various parameters, including design, motifs, and calligraphy styles prevalent during the Ilkhanid era, and these samples were subsequently analyzed. In essence, the research involved an examination of 10 percent of the total samples gathered. A deliberate selection of 20 coins from the Ilkhanid era was made, sourced from the Ashmoulin, David, and Malek museums, along with the personal collection of Komesh in Semnan. The collection of research records was facilitated through library studies and the review of national museum documents. This study employs a qualitative analysis method, which categorizes the general motifs and distinctly separates the linear design framing found on the reverse of the coins.

Identified Traces

In this investigation, a total of 20 coins from the Ilkhanid era were analyzed and classified into four categories of framing: “simple,” “with a border,” “central,” and “combined.” This categorization is informed by the framing patterns presented below. The frames are delineated into these four types based on the patterns illustrated.

In order to examine the specifics of the sample framing, a framing pattern has been developed that reflects the most fundamental design characteristics of the existing samples, as illustrated below. The “gray” areas of the coin represent their physical attributes, while the “white” sections convey the author’s perspective on the minted coin, informed by the available research and evidence. The “dark gray” regions correspond to the worn patterns observed on the coin, and the “black” segments signify the remaining frames of the coin.

The category of “Simple Framing” includes two examples from the Gaykhatu and Ghazan periods. In contrast, “Central Farming” comprises four examples from the Hulako period. The style “With a Border” is represented in ten examples from the reign of the second Ilkhanid monarch. Additionally, a “Combination” style features 24 examples from the era of Abaqa Khan, the second ruler of the Ilkhanid dynasty, and this style persists in examples up to the conclusion of Abu Said’s reign. An analysis of the frames reveals that the predominant visual motif of the Hulako period is characterized by a “central” arrangement. In contrast, the frames associated with Abagha and Arghun exhibit a “combined” style with a border, while Gaykhatu’s frames are described as “combined and simple.” The frames from the Ghazan period are noted for being “combined, with a border and simple,” whereas Uljaito’s frames are simply “combined.” Abu Said’s frames are also “combined and with a border.” The concept of “combined framing” encompasses a range of designs, historically categorized as circular, square, featuring five feathers, eight feathers, six feathers, seven feathers, mihrabis, and three feathers. This variety was prevalent throughout the Ilkhanid period, except for the Hulako’s frames, which predominantly feature five feathers. The diversification of composite framing began to rise during the mid-Ilkhanid era, particularly in the Ghazan period, with the most varied frames attributed to Abu Said.

Conclusion

This study aims to elucidate the framing patterns of coins from the Ilkhanid period by examining a collection of 20 coins housed in the Ashmolean,

David, and Malek museums, as well as in the personal collection of Komesh in Semnan. Upon analysis of these specimens, it becomes evident that, despite an initial perception of similarity in the frames, they exhibit distinct differences upon closer inspection. Initially, the framing of the coins was restricted to a basic circular geometric shape; however, over time, these shapes evolved into a more varied array. The earliest form of central framing is attributed to a coin from the era of Hulaku. The third category, characterized by a border framing, emerged during the Abaqa period and persisted until the Abu Saeed period. The final category featured simple framing, which was evident in the samples from the Gaykhatu and Ghazan periods. The variety of types is notable, comprising 24 samples of combined framing, 10 samples with borders, 4 central samples, and 2 simple samples. Notably, combined framing exhibits both a greater quantity and a wider range of designs. This classification encompasses nine historical categories: circle, square, five-feather, eight-feather, six-feather, seven-feather, altar, and three-feather. The era of Abu Said is noted for its exceptional diversity.

Acknowledgments

Finally, the authors thank the journal's anonymous referees for improving and enriching the text of the article

Observation Contribution

This article is taken from Maryam Sadeghi Ghoroghghaei master's thesis titled "Formal Analysis of Calligraphy in Ilkhanid and Timurid Coins" under the supervision of Dr. Ahmad Salehi Kakhki and Dr. Farhad Khosravi Bizhaem at Isfahan University of Art.

Conflict of Interest

The authors declare the absence of any conflict of interest while adhering to publication ethics in referencing.

سیر تحول الگوهای بصری رایج در قاب بندی سکه‌های ایلخانی

مریم صادقی قرق‌آقائی^I، احمد صالحی کاخکی^{II}، فرهاد خسروی بیژانم^{III}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.28262.2625>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۵

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۱۵-۲۳۶

چکیده

یکی از متنوع‌ترین مدارک تاریخی و باستان‌شناسی دوره ایلخانی، سکه‌ها هستند که با وجود اطلاعات متنوع و ارزشمند، از حیث قاب بندی نیز، درخور توجه هستند. هدف از این پژوهش، تحلیل و مطالعه تحولات قاب سکه‌ها، در خلال دوره ایلخانی است که منجر به شناخت بیشتر و بهتر ابعادی از فرهنگ بصری و هنری دوره ایلخانی می‌شود. پرسش پژوهش پیش‌رو، این است که فرهنگ بصری غالب در قاب بندی سکه‌های ایلخانی چیست؟ پژوهش مورد نظر از نظر هدف، بنیادی و از نظر روش، توصیفی-تطبیقی است. نمونه‌گیری به صورت انتخابی هدفمند [هدفمند خوشه‌ای] انجام شده و بدین منظور، ۲۰ سکه مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. پس از مطالعات مقدماتی کتابخانه‌ای و جستجوی اینترنتی موزه‌های دنیا و آلبوم سکه‌ها، ۲۰ سکه دوره ایلخانی از موزه‌های اشمولین، دیوید، ملک و مجموعه شخصی کومش سمنان انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفته است. برپایه نتایج حاصله، قاب نمونه‌ها در یک تقسیم بندی کلی به چهار دسته: مرکزی، ترکیبی، حاشیه‌دار و ساده، قابل تفکیک هستند؛ از این رو، می‌توان فراوانی استفاده از قاب بندی‌ها را در فرهنگ بصری سکه‌های ایلخانی به این ترتیب برشمرد؛ بیشترین تعداد گونه‌ها به ترتیب شامل: قاب بندی ترکیبی با ۲۴ نمونه، حاشیه‌دار با ۱۰ نمونه، مرکزی با ۴ نمونه و ساده با ۲ نمونه هستند. در بین گونه‌ها، قاب‌های ترکیبی بالاترین تعداد و تنوع طرح را داشته، که این تنوع در نقش مرکزی نمونه‌ها مشاهده می‌شود. این گونه به ترتیب تاریخی به ۹ شکل: دایره، مربع، پنج‌پر، شمشه، شش‌پر، هفت‌پر، هشت‌پر، محرابی و سه‌پر تقسیم شده و اوج تنوع در قاب بندی ترکیبی با اختلاف زیاد با پنج نوع نقش: پنج‌پر، هفت‌پر، هشت‌پر، محرابی و سه‌پر مربوط به دوران «ابوسعید» است.

کلیدواژگان: فرهنگ بصری ایلخانی، قاب بندی، سکه‌های ایلخانی.

I. کارشناس ارشد هنر اسلامی، گروه کتابت و نگارگری، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
II. استاد گروه باستان‌شناسی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Salehi.k.a@au.ac.ir

III. دانشیار گروه کتابت و نگارگری، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

ارجاع به مقاله: صادقی قرق‌آقائی، مریم؛ صالحی کاخکی، احمد؛ و خسروی بیژانم، فرهاد، (۱۴۰۳). «سیر تحول الگوهای بصری رایج در قاب بندی سکه‌های ایلخانی». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۴(۴۲): ۲۱۵-۲۳۶. doi: 10.22084/nb.2023.28262.2625

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه:

https://nbsh.basui.ac.ir/article_5886.htm?lang=fa

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

قاب، به عنوان عنصر تزئینی، نقشمایه‌ای بسیار کهن با تحولاتی در هر دوره بوده است. این عنصر، در سکه‌ها دارای تنوع بسیاری است (شمس اشراق، ۱۳۶۹: ۶). در دوران اسلامی در ایران، تغییراتی در ظاهر سکه‌ها به وجود آمد و همانند سایر دوره‌ها، سکه‌های دوره ایلخانی نیز دستخوش این تغییرات شده و ویژگی‌های منحصر به فردی داشتند. قاب به عنوان حاشیه جداکننده نقش و کتیبه‌ها و عنصر تفکیک‌کننده درون و برون است که قاب‌بندی سکه‌های ایلخانی نیز از این امر مستثنی نیست؛ محتوای سکه‌ها از زمان پیدایش، بازتاب جغرافیای فرهنگی سرزمین‌های مختلف و منبع اطلاعاتی مهم جهت روشن شدن ابعاد تاریک و مبهم مقاطع تاریخی است (بیانی، ۱۳۸۹: ۵).

پیدایش سکه‌ها، تسهیل در مبادلات تجاری و اقتصادی و تغییرات اساسی در سیر تکاملی تاریخ زندگی انسان را به همراه داشته است و عوامل تشکیل‌دهنده در سکه، نظیر: نوع فلز، نقش‌ها و نگاره‌ها، علائم روی سکه، محل ضرب، تاریخ ضرب و... در این پژوهش به خصوص قاب‌بندی متنوع سکه‌ها در شناخت تاریخ، اقتصاد، فرهنگ و هنر نقش به‌سزایی ایفا می‌کنند. بر این اساس، هدف از این پژوهش، شناخت، تحلیل و مطالعه تحولات قاب‌بندی سکه‌ها در دوره ایلخانی است.

پرسش پژوهش: پژوهش پیش‌رو پاسخ‌گوی این پرسش است که، فرهنگ بصری غالب در قاب‌بندی سکه‌های ایلخانی چیست؟

روش پژوهش: پژوهش از نظر هدف بنیادی و از نظر روش توصیفی-تطبیقی است. در این راستای انجام این پژوهش، روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند خوشه‌ای است؛ به عبارتی هنگامی که ساختار جمعیت از صفات و ویژگی‌های متعدد و متنوعی شکل گرفته باشد که نتوان صفت بارز آن را به راحتی تعیین کرد، در این صورت با ساختاری مختلط سر و کار داریم. در این ساختار جمعیت از پارامترها و صفات گوناگونی برخوردار است و این صفات و مشخصه‌ها به طور گسترده و پراکنده در بین افراد جمعیت تقسیم و توزیع شده است، معمولاً برای سهولت امر نمونه‌گیری جمعیت اصلی را به مناطق دسته‌ها، گروه‌ها و یا خوشه‌های چندی تقسیم‌بندی می‌کنند. در چنین وضعیتی مناسب‌ترین روش نمونه‌گیری به روش مختلط یا خوشه‌ای می‌باشد که در ساختار مختلط توجه به این نکته لازم است که ویژگی‌های دسته یا خوشه مشابه بوده، ولی مشخصات افراد خوشه متفاوت می‌باشد (خاکی، ۱۳۷۸: ۲۷۷). در این پژوهش نیز از میان ۲۰۰ نمونه جمع‌آوری شده، ۲۰ نمونه به دلیل گستردگی و تنوع کامل پارامترهای نشان‌دهنده طرح، نقوش، قلم خوشنویسی و... که مورد استفاده در دوره ایلخانی بوده، انتخاب و بررسی شده است؛ به عبارتی، ۱۰٪ از کل نمونه جمع‌آوری شده از هر ایلخان، یعنی دوره «هولاکو» از ۲ مورد بین ۲۰ نمونه، دوره «اباقا» ۱ مورد از بین ۱۰ نمونه، دوره «ارغون» ۲ مورد از بین ۲۰ نمونه، دوره «گیخاتو» ۱ مورد از بین ۱۰ نمونه، دوره «غازان» ۶ مورد از بین ۶۰ نمونه، دوره «اولجایتو» ۳ مورد از بین ۳۰ نمونه و دوره «ابوسعید» ۵ مورد از بین ۵۰ نمونه مورد پژوهش قرار گرفته است و در کل ۲۰ سکه از دوره ایلخانی به صورت هدفمند از

موزه‌های اشمولین، دیوید، ملک و مجموعه شخصی کومش سمنان انتخاب شده است. جمع‌آوری سوابق پژوهش با مطالعات کتابخانه‌ای و اسناد ملی موزه‌ها انجام می‌گردد. شیوه تجزیه و تحلیل در این پژوهش، کیفی است که براساس الگوهای کلی، طرح خطی قاب‌بندی پشت و روی سکه‌ها تفکیک می‌شود.

پیشینه پژوهش

از آنجا که در پژوهش‌های پیشین تحولات قاب در سکه‌های دوره ایلخانی فقط در دوره ابوسعید به صورت نمادین مطالعه شده است، این پژوهش سعی بر مشخص کردن تحولات قاب‌بندی موجود در دوره ایلخانی دارد. در زمینه سکه‌های ایلخانی و قاب پژوهش‌هایی انجام شده است که به تفکیک به شرح زیر است.

در زمینه سکه‌های ایلخانان، «بختیاری‌شهری» (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سکه‌های ایلخانان مغول در تابران توس» در ابتدا نگاه جغرافیایی کوتاهی به شهر تاریخی تابران در سرزمین توس داشته و مجموعه سکه‌های مکشوف به تعداد ۳۸ سکه از اباقا و ارغون را که در بالاترین لایه باستانی کشف شده، مطالعه کرده و بعد از بررسی سکه‌ها از نظر: جنس، ابعاد، کیفیت، خط، متن، علائم نمادین و سال و محل ضرب به این نتیجه رسیده است که سکه‌ها دارای تنوع و تعدد زیادی بوده‌اند و توس دارای اعتبار ویژه در زمینه تجاری، سیاسی و ضرب سکه‌ها بوده است.

«محمودی» و «مهدوی» (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «خوانش آیکونوگرافیک عناصر بصری حاکم بر نقوش سکه‌های ایلخانی» براساس نظریه «اروین پانوفسکی» عناصر بصری، شعائر مذهبی و القاب سلاطین موجود بر سکه‌ها را مطالعه کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که مذهب سلاطین مغول بر تزئین سکه‌ها مؤثر بوده و مفصل‌ترین نوشتار و شعائر مذهبی مربوط به سکه‌های دوره اولجایتو بوده است؛ هم‌چنین تأثیر عقاید محلی، فرهنگ مغولی-چینی و مبلغان مذهبی، نقر عناصر و نوشته روی سکه‌ها برای اولین بار دیده شده است.

«بیروتی» و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل نماد پرنده در سکه‌های دوره ایلخانی از منظر گفتمان مذهب براساس الگوی اروین پانوفسکی»، تأثیر مذاهب مختلف در دوره ایلخانی بر نقش‌مایه پرنده‌گان مختلف (طاووس، کبوتر، باز یا شاهین و لک‌لک) ضرب شده بر سکه‌ها را مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه رسیده که در دوران اسلامی گرایش‌های مذهبی به صورت قوی‌تری در قالب آیات و اسامی خلفای راشدین در کنار نقوش پرنده‌گان منعکس شده است.

در زمینه قاب و قاب‌بندی، «هاشمی‌قاسم‌آبادی» و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «پژوهشی پیرامون بنیان‌های معنایی قاب در هنر ایران قبل از اسلام» قاب را به عنوان حریمی امن در کهن‌ترین آثار به جای مانده از ایران می‌داند. در پردیس (باغ، اشیاء و معماری از قاب به عنوان حریم امن که با توسل به نیروی خیر میسر شده است، نام می‌برند و به این نتیجه رسیده‌اند که بازآفرینی و حفظ پردیس آسمانی بر روی زمین به شکل باغ‌ها و نمود تصویری آن در هنر و فرهنگ ایرانی به صورت فرش تجلی یافته که در آن قاب به شکل حاشیه‌ای جهت حفظ این پردیس به کار رفته است.

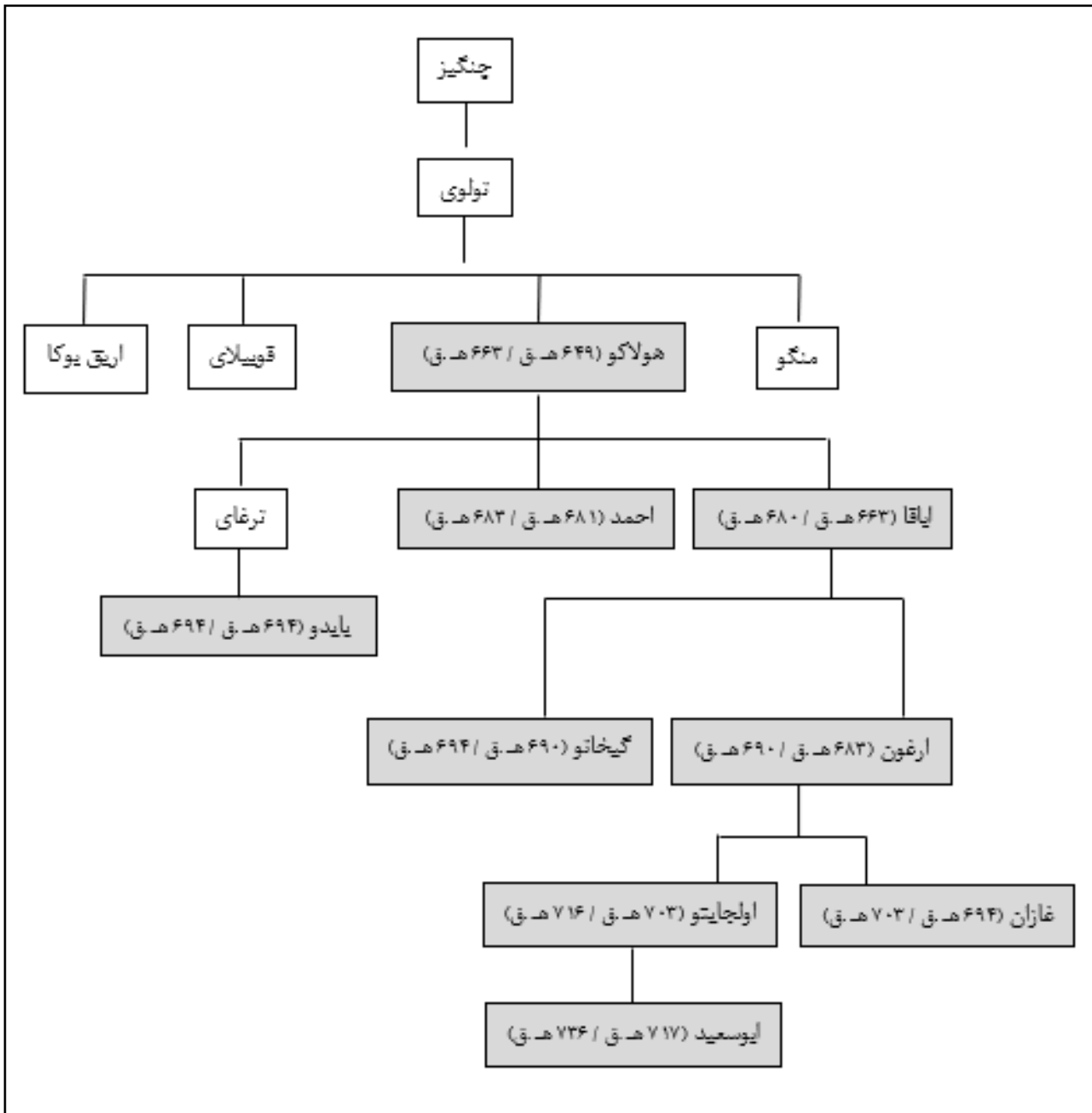
در زمینه قاب‌بندی سکه که مرتبط با موضوع پژوهش است، «نجمه نوری» (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی قاب‌بندی رایج در سکه‌های نقره ابوسعید ایلخانی» ضمن مطالعه وضعیت ادیان و مذاهب در دوره ایلخانی، اشکال هندسی موجود در قاب‌بندی سکه‌های نقره دوره ابوسعید را به سه دسته اصلی: مربع، دایره و ترکیب مربع و دایره و نقوش موجود را به گل و ستاره شش‌پر، گل هفت‌پر، گل و ستاره هشت‌پر تقسیم کرده است و ارتباطشان به اعداد مقدس شش، هفت و هشت را به صورت نمادین مطالعه کرده است؛ سپس به مطالعه شکل‌های هندسی مرتبط با اعداد مقدس مانند: ماندالا، نیلوفر آبی، و شش‌پر پرداخته است. در پایان، نقوش قاب‌بندی سکه‌های نقره ابوسعید ایلخانی با دیگر هنرهای تزئینی تطبیق داده و به این نتیجه رسیده که با وجود پراکندگی طرح قاب‌بندی‌ها یک طرح مشخص مربوط به یک منطقه جغرافیای خاص نیست و سال ضرب مشخص برای طرح قاب‌بندی این سکه‌ها نمی‌توان تعیین کرد. همان‌طور که مشاهده شد، پژوهشی مبنی بر سیر تحول قاب‌بندی در این دوره انجام نشده است؛ بنابراین پژوهش پیش‌رو تدوین شده است تا ابهامات این حوزه را مرتفع نماید.

مختصری از تاریخ دوره ایلخانی

«تموچین» در سال ۶۱۴ ه.ق. در آسیای مرکزی (اشپولر، ۱۳۸۴: ۲۴) از میان قبایل صحراگرد غیرمتمدن استپ‌های آسیا به مقام خانی رسید (ساندرز، ۱۳۶۳: ۶۰)؛ مغولان او را به مقام ریاست برگزیده و به او لقب «چنگیزخان» دادند و امپراتوری متحد، قدرتمند و گسترده مغول‌ها توسط او به وجود آمد (همان: ۵۹). با ورود هلاکو در سال ۶۵۳ ه.ق. به سمرقند، حکومت ایلخانی آغاز گردید و حدود یک قرن و نیم بر ولایات غربی ایران و آسیای صغیر تا شام حکومت داشتند (واله‌اصفهان‌ی قزوینی، ۱۳۷۹: ۲۷۹)؛ پس از هلاکو، افرا دیگری مانند: اباقا، «احمد تکودار»، ارغون و گیخاتو، برادر ارغون فرمانروا شدند (اشپولر، ۱۳۸۴: ۹۲؛ اقبال آشتیانی، ۱۳۸۸: ۲۴۶). در دوره گیخاتو، انتشار اسکناس و منع معامله با سکه که باعث توقف دادوستد و کسب شد، وضع ایران را به صورت ویرانه‌ای درآورد (اشپولر، ۱۳۸۴: ۹۳ و ۱۰۹)؛ سپس «بایدو» و پس از آن غازان پسر ارغون (هفتمین ایلخان)، در سال ۶۹۴ ه.ق. در تبریز بر تخت سلطنت نشست (اقبال آشتیانی، ۱۳۸۸: ۲۵۹؛ آیتی، ۱۳۴۶: ۱۹۸). او قوانین تازه‌ای وضع کرد و بیش از هر چیزی به ترمیم خزانه دولت پرداخت و وضع مسکوکات و مقیاس‌ها را اصلاح کرد (اشپولر، ۱۳۸۴: ۹۸، ۹۷، ۹۶؛ بیانی، ۱۳۸۹: ۲۱۸). دو ایلخان آخر مغول، «اولجایتو» معروف به «سلطان محمد خداپنده» در سال ۷۰۳ ه.ق. (آیتی، ۱۳۴۶: ۴۶۷؛ اشپولر، ۱۳۸۴: ۱۱۱) و ابوسعید نیز در سال ۷۱۷ ه.ق. بر تخت نشستند. با مرگ ابوسعید در سال ۷۳۶ ه.ق. حکومت ایلخانان پایان یافت و دوران خاندان هلاکو به آخر رسید (همان: ۱۲۲ و ۱۳۴)، (نمودار ۱).

سقوط یا تأسیس حکومت‌ها بر ظاهر سکه‌ها اثر گذاشت و تغییرات محتوایی، نوشتاری و تصویری ایجاد کرد. در دوره ایلخانی نیز با توجه به بیگانگی، متفاوت بودن مذهب حکام با مردم و سیاست مذهبی و حکومتشان دارای بیشترین تغییرات

▲ نمودار ۱: شجره نامه سلسله ایلخانی (لین‌پول، ۱۳۶۳: ۲۲۸).

Graph. 1: Genealogy of the Ilkhanid dynasty (Linpool, 1984: 228).

در مضمون و تنوع در نقوش روی مسکوکات است که بازتاب دوره پادشاهی مربوطه و نشان‌دهنده حکومت آن دوران است (ترابی طباطبایی، ۱۳۵۰: ۱۸).

تعریف قاب

در فرهنگ لغت دهخداذیل مدخل «قاب» آمده است: «(ترکی، ا) ... در مصطلحات نوشته که قاب لفظ ترکی است (بهار عجم)؛ به معنی «آوند» و «ظرف» و چون طبق ظرف طعام است، آن را «قاب» نیز گویند (آندراج) ... «قاب آینه». «قاب ترازو».

«قاب دستمال»، «قاب ساز»، «قاب سازی»، «قاب ساعت»، «قاب شانه»، «قاب عکس»، «قاب قرآن»، «قاب قلمدان»، «قاب کردن»... «قاب اندز»، «قاب باز»، «قاب بازی»، «قابخانه»... «چهارچوب»، «آسمانه بنائی از درون سوی که از چوب کنند»، «ع ا» «اندازه»، «مقدار»، «مهدب الاسمائ» (خیث) (ناظم‌الاطباء) (منتهی‌الارب)، «قاب آینه»، [ب ی ن / ن] (ترکیب اضافی، مرکب) چارچوب که آینه در آن قرار گیرد» (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۱۱، ۱۷۲۸۳). هم‌چنین در فرهنگ معین ذیل واژه «قاب»، «اندازه و مقدار» آمده است (معین، ۱۳۸۷: ۷۸۱). در فرهنگ لغت لانگمن ذیل واژه «frame» آمده است: «سازه‌ای ساخته شده از چوب، فلز، پلاستیک و غیره که اطراف چیزی مانند عکس یا پنجره را احاطه کرده و آن را در جای خود نگه می‌دارد و (فعل [متعدی]) احاطه کردن چیزی با چیز دیگری، به طوری که جذاب به نظر برسد یا به واضح دیده شود».

در اینجا موردنظر پژوهشگران در مطالعه نمونه‌ها چارچوب و حاشیه اطراف نقوش موجود در نمونه‌ها است؛ هم‌چنین دریافته‌اند که قاب در سکه صرفاً جنبه تزئینی نداشته و جایگاه عناصر و اجزا را مشخص می‌کند؛ از طرفی، روند تحولاتی که با تغییر هر ایلخان در قاب‌بندی ایجاد شده است را می‌توان مشاهده کرد. به طور کلی، می‌توان گفت، قاب‌ها به ساده، حاشیه‌دار، مرکزی و ترکیبی قابل تفکیک هستند که در ادامه توضیح داده خواهد شد.

معرفی نمونه‌های مورد مطالعه

هر اثر هنری، به ویژه آثار سنتی، متشکل از یک سلسله عناصر تصویری است. انتخاب این عناصر و نوع به‌کارگیری آن‌ها نشان‌دهنده ارزش هنری اثر مورد بررسی است. سوابق نمونه‌ها با مطالعه اسناد موجود در موزه‌ها تهیه شده و به ترتیب تاریخی در جدول ۱، معرفی می‌شود.

در نمونه‌های انتخابی، قاب‌بندی به کار رفته دارای تنوع بسیاری است که برای فهم و تحلیل گونه‌های مختلف، عناصر بصری قاب تشکیل‌دهنده نمونه‌ها مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است؛ سپس براساس الگوهای کلی، طرح خطی قاب‌بندی پشت و روی سکه‌ها تفکیک و به شیوه کیفی تجزیه و تحلیل شده است.

تحلیل قاب‌بندی نمونه‌ها

بررسی شکل قاب در نمونه‌ها، به دلیل تأثیری که بر روی کرسی، فضای مثبت و منفی (سواد و بیاض)، اندازه حروف (نسبت) و هم‌چنین انتخاب گونه قلم می‌گذارد، دارای اهمیت است. پس از مطالعه بصری نمونه‌های مورد مطالعه، انواع قاب‌بندی آثار را می‌توان در چهار گونه «ساده»، «حاشیه‌دار»، «مرکزی» و «ترکیبی» دسته‌بندی کرد.

گونه اول، گروهی هستند که هیچ نقشی ندارند و با نام «قاب‌بندی ساده» معرفی شده است. الگوی خطی گونه اول در تصویر ۱، قابل مشاهده است. گونه دوم، شامل نمونه‌هایی است که نزدیک به لبه نقش حمایت و تکرار دایره اطراف

جدول ۱: نمونه‌های انتخابی مربوط به دوره ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab. 1: Selected samples related to the Ilkhanid dynasty (Authors, 2023).

کد	تصویر	حاکم	سال (ه‍.ق)	جنس	محل ضرب	محل نگه‌داری	شماره اثر در موزه	مأخذ
۱		هولاکو	۶۵۶	طلا (دینار)	مدینه‌السلام	دیوید	C236	URL 1
۲			۶۵۸	نقره	ارییل	اشمولین	HCR15161	URL 2
۳		اباقا	۶۷۷	طلا	تبریز	دیوید	C176	URL 3
۴		ارغون	۶۸۴	نقره	بغداد	اشمولین	HCR15217	URL 4
۵			۶۸۸	نقره	تبریز	اشمولین	HCR15233	URL 5
۶		گیخاتو	۶۹۲	نقره	تبریز	ملک	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۶۳	URL 6
۷		غازان	۶۸۷	نقره	اسفراین	ملک	۵۰۰۱۰۶۰۳۳۶۰	URL 7
۸			۶۹۶	نقره	خوشان	ملک	۵۰۰۰۰۶۰۱۱۰۰	URL 8
۹			۶۹۹	نقره	شیراز	اشمولین	HCR15269	URL 9
۱۰			۷۰۰	نقره	ارزنجان	ملک	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۷۶	URL 10

URL 11	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۲۳	ملک	بغداد	نقره	۷۰۰			۱۱
URL 12	C372	دیوید	مدینة السلام	نقره	۷۰۱			۱۲
URL 13	C86	دیوید	سلطانیه	مس	۷۱۳			۱۳
URL 14	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۶۷	ملک	آمل	نقره	۷۱۴	اولجایتو		۱۴
URL 15	C159	دیوید	مدینة السلام	نقره	۷۱۶			۱۵
URL 16	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۴۷	ملک	اردبیل ۱	نقره	۷۱۷			۱۶
موزه مهر و سکه کومش	-	کومش	شهرستان ۲	نقره	۷۱۹			۱۷
URL 17	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۷۸	ملک	سلطانیه	نقره	۷۲۲	ابوسعید		۱۸
URL 18	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۳۱	ملک	اصفهان	مس	۷۲۴			۱۹
URL 19	۲۰۰۰۰۶۰۰۲۹۴	ملک	کاشان	نقره	۷۳۳			۲۰

سکه و تشکیل یک نوار مروارید را می‌توان دید که مانند طوق، سکه را محصور کرده است. در حدود یک-پنجم از مساحت کل سطح سکه از لبه بیرونی به سمت داخل، دارای این نوع از نقش است که «قاب‌بندی حاشیه‌دار» نامیده می‌شوند (تصویر ۲).

▲ تصویر ۱: الگوی قاب‌بندی ساده در سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 1: Simple framing pattern in Ilkhanid coins (Authors, 2023).

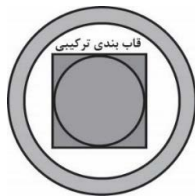
▲ تصویر ۲: الگوی قاب‌بندی حاشیه دار در سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 2: Bordered framing pattern in Ilkhanid coins (Authors, 2023).

▲ تصویر ۳: الگوی قاب‌بندی مرکزی در سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 3: Central framing pattern in Ilkhanid coins (Authors, 2023).

▲ تصویر ۴: الگوی قاب‌بندی ترکیبی در سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 4: Combined framing pattern in Ilkhanid coins (Authors, 2023).

در گونه سوم، یک-پنجم فضای سطح نمونه از مرکز دارای نقش هندسی دایره ساده است و در گونه «قاب‌بندی مرکزی» قرار می‌گیرند. الگوی طرح خطی گونه مرکزی در تصویر ۳، قابل مشاهده است. در بررسی سطح گونه چهارم، سه-پنجم سطح از مرکز به سمت بیرون و یک-پنجم سطح از لبه بیرونی به سمت مرکز، دارای نقش‌های هندسی ساده و پیچیده است که یک-پنجم حاشیه از نوار مروراید یا حمایل و یا هم‌زمان هر دو طرح تشکیل شده است. الگوی طرح خطی این گونه در تصویر ۴، قابل مشاهده کرد.

برای مطالعه جزئیات کامل قاب‌بندی نمونه‌ها، الگوی قاب‌بندی براساس کلی‌ترین طرح قاب‌بندی نمونه‌های موجود تهیه گردید که در تصویر ۵، ارائه شده است؛ در این تصویر، قسمت «خاکستری رنگ» باقی‌مانده سکه به لحاظ فیزیکی، قسمت «سفیدرنگ» تصور نگارندگان درمورد سکه ضرب شده مطابق مطالعات و شواهد موجود، قسمت‌هایی با رنگ «خاکستری تیره» نقش‌های ساییده شده روی سکه و بخش‌های «سیاه‌رنگ» نشان‌دهنده قاب‌بندی‌های باقی‌مانده سکه می‌باشد. برای مطالعه دقیق قاب‌بندی نمونه‌ها، طرح خطی نمونه‌های انتخابی به تفکیک گونه‌ها ترسیم و در جدول ۲، ارائه شده است که در این جدول منظور از «الف» روی سکه و «ب» پشت سکه است.

همان‌گونه که در جدول ۲، دیده می‌شود؛ ساده‌ترین شکل قاب‌بندی‌ها، مربوط به دو نمونه از دوران گیخاتو و غازان است (کدهای ۶ ب و ۸ الف) است که دارای قاب‌بندی ساده و فاقد هر گونه نقش هستند.

در بین ۴۰ نمونه متفاوت مورد مطالعه در جدول فوق، چهار نمونه دارای نقش در مرکز هستند و هیچ‌گونه نقش دیگری در حاشیه آن‌ها دیده نمی‌شود. این چهار نمونه (۱ الف، ۱ ب، ۲ الف و ۲ ب) که به دوره هولاکو، اولین ایلخان تعلق دارند و در دوره دیگر پادشاهان این گونه قاب‌بندی قابل مشاهده نیست.

گونه حاشیه‌دار سومین گونه قاب‌بندی‌های مورد مطالعه است که در ۱۰ نمونه (کدهای ۳ ب، ۴ ب، ۵ الف، ۵ ب، ۹ ب، ۱۰ ب، ۱۱ الف، ۱۸ الف، ۲۰ الف، ۲۰ ب) مورد پژوهش به چشم می‌خورد و از دوره دومین ایلخان کاربرد داشته است.

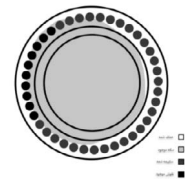
در چهار نمونه از آن‌ها نوار مروراید (کدهای ۳ ب، ۴ ب، ۵ الف و ۵ ب)، در نمونه ۹ ب حمایل و در پنج نمونه، نوار مرورایدی و حمایل (کدهای ۱۰ ب، ۱۱ الف، ۱۸ الف، ۲۰ الف و ۲۰ ب) هر دو دیده می‌شود. در سکه‌های نخستین ایلخانان؛ اباقا و ارغون، (کد ۳ ب، ۴ ب، ۵ الف و ۵ ب) نوار مروراید استفاده شده است.

در دوره غازان به جز کد ۹ ب که فقط حمایل دارد، دو نمونه ۱۰ ب و ۱۱ الف، هم نوار مرورایدی و هم حمایل دارند. در نمونه‌های ابوسعید کد ۱۸ الف و کد ۲۰ الف و ۲۰ ب، دارای قاب حاشیه‌دار هستند و نسبت به دوران قبل، حاشیه‌ها پرکارتر شده است و از دو حمایل در نمونه ۱۸ الف و ۲۰ ب استفاده شده است.

علاوه بر گونه‌های نام‌برده، چهارمین دسته، شامل ۲۴ نمونه است که از دوره اباقا، دومین پادشاه ایلخانی وارد نمونه‌ها شده و تا پایان دوره ابوسعید در نمونه‌ها دیده می‌شود.

در دوره سه پادشاه دوم تا چهارم در سه نمونه؛ اباقا یک نمونه (کد ۳ الف)، ارغون یک نمونه (کد ۴ الف) و گیخاتو یک نمونه (کد ۶ الف)، این گونه قاب بندی قابل مشاهده است. در دوره غازان هشت نمونه (کدهای ۷ الف، ۷ ب، ۸ ب، ۹ الف، ۱۰ الف، ۱۱ ب، ۱۲ الف و ۱۲ ب) دارای قاب بندی ترکیبی هستند. در دوره اولجایتو، شش نمونه انتخابی (کدهای ۱۳ الف، ۱۳ ب، ۱۴ الف، ۱۴ ب، ۱۵ الف و ۱۵ ب) دارای قاب بندی ترکیبی و به طور کامل پوشیده از نقش هستند. در نمونه های ابوسعید، آخرین پادشاه ایلخانی از ۱۰ نمونه انتخابی ۷ نمونه (کدهای ۱۶ الف، ۱۶ ب، ۱۷ الف، ۱۷ ب، ۱۸ ب، ۱۹ الف و ۱۹ ب) دارای قاب ترکیبی هستند. فراوانی قاب بندی ترکیبی به کل نمونه های دوره اولجایتو تعلق دارد.

در دوره هولاکو، رایج ترین الگوی بصری، قاب بندی «مرکزی» (کدهای ۱ الف، ۱ ب، ۲ الف و ۲ ب) است (جدول ۲). در دوره اباقا (کدهای ۳ الف ترکیبی، ۳ ب حاشیه دار) و ارغون (کدهای ۴ الف ترکیبی، ۴ ب و ۵ الف حاشیه دار) ترکیبی

▲ تصویر ۵: الگوی قاب بندی نمونه ها (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 5: Framing pattern of samples (Authors, 2023).

جدول ۲: گونه های مختلف قاب بندی در نمونه ها (نگارندگان، ۱۴۰۲). ▼

Tab. 2: Different types of framing in samples (Authors, 2023).

ردیف	نوع	طرح خطی
۱	ساده	
۲	مرکزی	
۳	حاشیه دار	
۴	ترکیبی	

و حاشیه‌دار»، در دورهٔ گیخاتو (کدهای ۶ الف ترکیبی، ۶ ب ساده) «ترکیبی و ساده»، در دورهٔ غازان (کدهای ۷ الف، ۷ ب، ۸ ب، ۹ الف، ۱۰ الف، ۱۱ ب، ۱۲ الف و ۱۲ ب ترکیبی)، (کدهای ۹ ب، ۱۰ ب، ۱۱ الف حاشیه‌دار)، (کد ۸ الف ساده) «ترکیبی، حاشیه‌دار و ساده»، در دورهٔ اولجایتو «ترکیبی» (کدهای ۱۳ الف، ۱۳ ب، ۱۴ الف، ۱۴ ب، ۱۵ الف و ۱۵ ب) و در دورهٔ ابوسعید (کدهای ۱۶ الف، ۱۶ ب، ۱۷ الف، ۱۷ ب، ۱۸ ب، ۱۹ الف ترکیبی)، (کدهای ۱۸ الف، ۲۰ الف و ۲۰ ب حاشیه‌دار) «ترکیبی و حاشیه‌دار» به‌کار رفته است؛ به عبارتی، استفاده از الگوی مرکزی (کد ۱ الف)، برای اولین بار در دورهٔ هولاکو، الگوی ترکیبی (کد ۳ الف) و حاشیه‌دار (کد ۳ ب) در دورهٔ اباقا و الگوی ساده (کد ۶ ب) در دورهٔ گیخاتو است. قاب‌بندی ترکیبی از دورهٔ اباقا تا دورهٔ ابوسعید، در کل نمونه‌ها به‌جز کد ۵ الف، ۵ ب، ۲۰ الف و ۲۰ ب قابل مشاهده است؛ از این‌رو، می‌توان به این نتیجه رسید که در قاب‌بندی سکه‌ها، اولویت استفاده از گونه‌های قاب‌بندی، به ترتیب تاریخی شامل: مرکزی، ترکیبی، حاشیه‌دار و ساده بوده است.

با بررسی و مطالعهٔ قاب‌بندی نمونه‌ها و بنابر داده‌های جدول ۲، گونهٔ «قاب‌بندی ترکیبی»، خود دارای زیرمجموعهٔ متنوعی است که جزئیات بیشتر آن در جدول ۳، قابل دسترس است.

با مطالعهٔ جدول ۳، گونه‌های قاب‌بندی ترکیبی به ترتیب تاریخی شامل: دایره، مربع، پنج‌پر، هشت‌پر، شش‌پر، هفت‌پر، محرابی و سه‌پر است که در تمام دورهٔ ایلیخانی به‌جز هولاکو، استفاده شده است؛ به طوری که در دورهٔ اباقا، دایره؛ دورهٔ ارغون و گیخاتو، مربع؛ دورهٔ غازان، دایره، مربع و پنج‌پر؛ دورهٔ اولجایتو، هشت‌پر، شش‌پر و هفت‌پر؛ و در دورهٔ ابوسعید، پنج‌پر، هفت‌پر، هشت‌پر، محرابی و سه‌پر، کاربرد داشته است و فراوانی پنج‌پر بیشتر از نمونه‌های دیگر است.

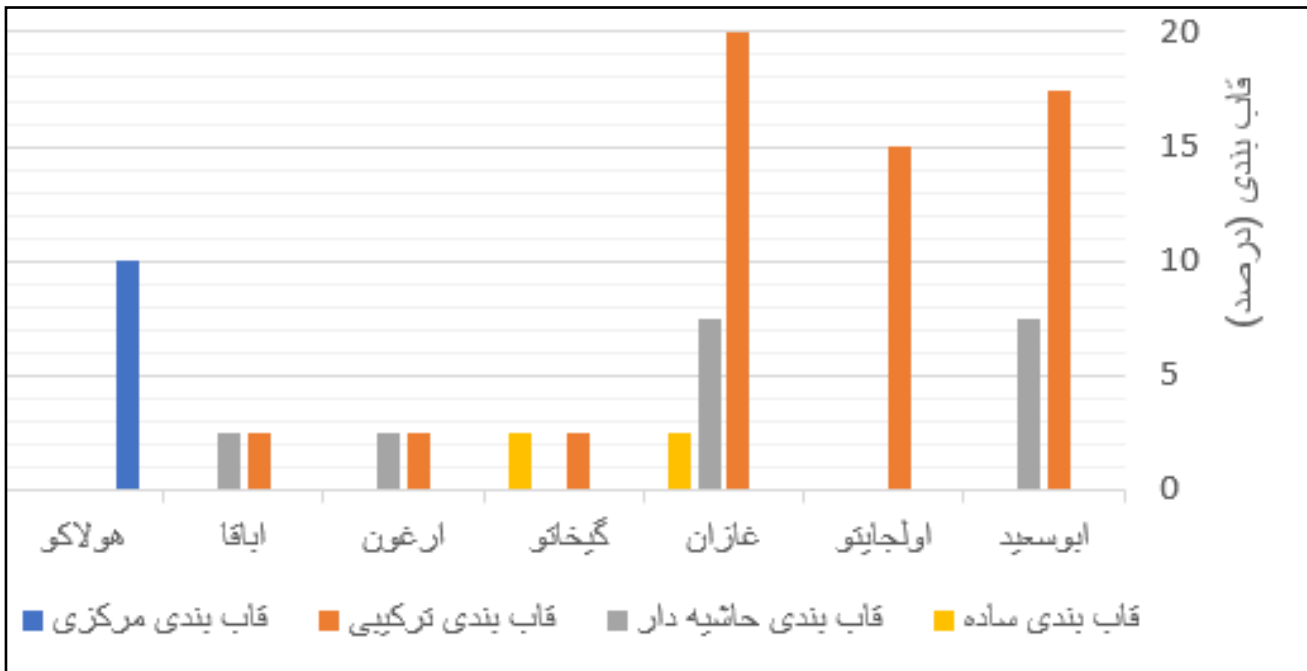
براساس داده‌های جدول ۲، قاب‌بندی مرکزی در دورهٔ هولاکو، قاب‌بندی ترکیبی در نمونه‌ها، به‌جز نمونه‌های مربوط به هولاکو، قاب‌بندی حاشیه‌دار به صورت پراکنده در دوران اباقا، ارغون، غازان و ابوسعید و قاب‌بندی ساده در دوران گیخاتو و غازان به‌کار رفته است که جزئیات بیشتر آن در نمودار ۲، ملاحظه می‌شود.

همان‌گونه که در نمودار ۲، مشهود است؛ قاب‌بندی مرکزی، فقط در دورهٔ هولاکو استفاده شده است. قاب‌بندی ترکیبی از دورهٔ اباقا در ضرب سکه‌ها وارد شده و تا دورهٔ ابوسعید نیز استفاده می‌شده است و بیشترین میزان استفاده از آن، مربوط به دورهٔ غازان با تعداد ۸ مورد، بعد از آن به ترتیب مربوط به دورهٔ ابوسعید و سپس اولجایتو، با اختلاف کم و در سه دوران پادشاهی اباقا، ارغون و گیخاتو با تعداد مساوی و کمترین تعداد به‌کار رفته است. قاب‌بندی حاشیه‌دار در دورهٔ اباقا، با کمترین تعداد در نمونه‌ها وارد شده و در نمونه‌های ارغون، غازان و ابوسعید، به میزان یکسان به‌کار رفته است. قاب‌بندی ساده در دوران گیخاتو و غازان کاربرد داشته و فقط در یک نمونه از هر یک از این دو دوره، کمترین استفاده را در گونه‌ها

جدول ۳: گونه‌های مختلف قاب بندی ترکیبی در سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Tab. 3: Different Types of combined Frames on Ilkhanid Coins (Authors, 2023).

طرح خطی		نوع	ردیف
		دایره	۱
		مربع	۲
		پنج‌پر	۳
		هشت‌پر	۴
		شش‌پر	۵
		هفت‌پر	۶
		محرابی	۷
		سه‌پر	۸

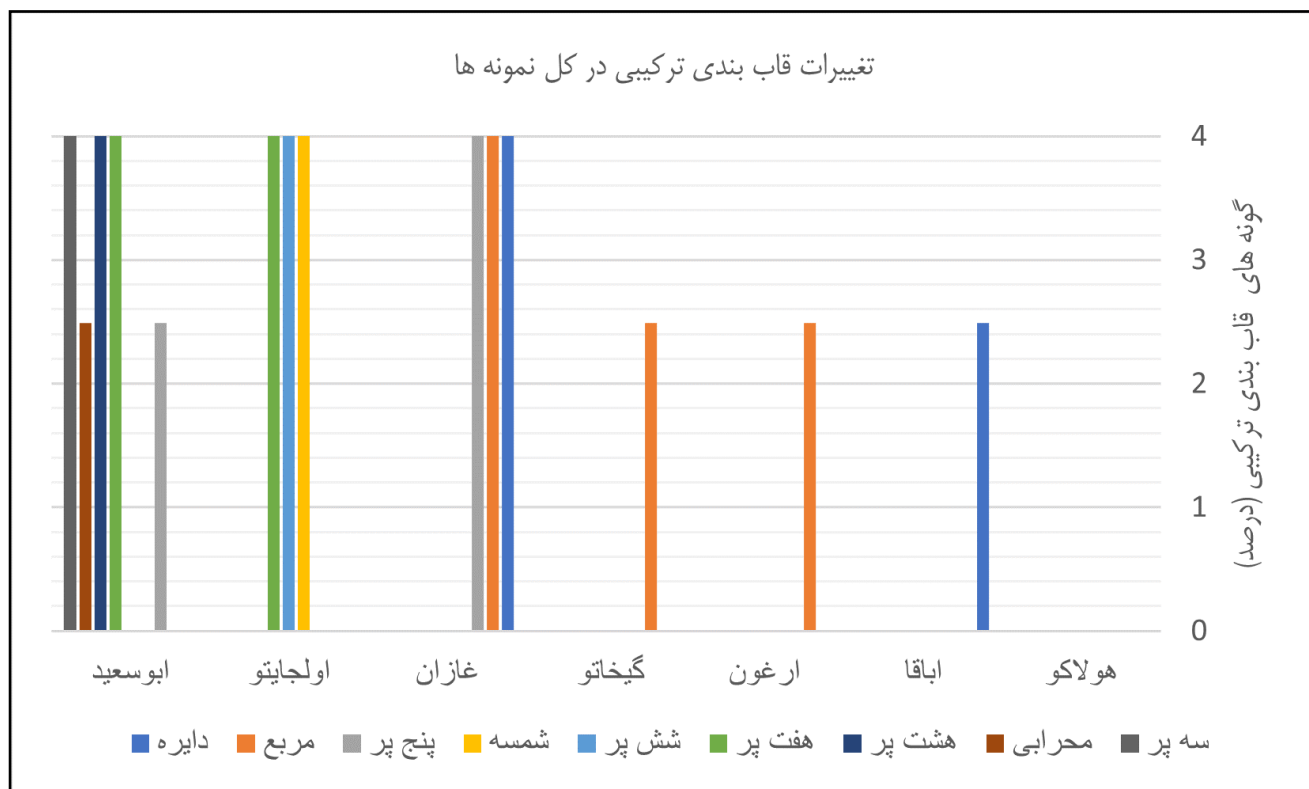

▲ نمودار ۲: فراوانی گونه‌های مختلف قاب‌بندی سکه‌های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Graph. 2: Quantity of different types of framing of Ilkhanid coins (Authors, 2023).

داشته است. فراوانی گونه‌های قاب‌بندی در کل نمونه‌ها به ترتیب متعلق به: قاب‌بندی ترکیبی، قاب‌بندی حاشیه‌دار، قاب‌بندی مرکزی و قاب‌بندی ساده است.

براساس داده‌های جدول ۳، قاب‌بندی ترکیبی در دوران پادشاهان اولیه دوره ایلخانی دارای یک نوع بوده و هرچه به پایان دوره ایلخانی نزدیک‌تر می‌شود، قاب‌بندی ترکیبی متنوع‌تر شده است که جزئیات بیشتر آن در نمودار ۳، ملاحظه می‌شود.

براساس داده‌های نمودار ۳، در دوران اباقا، ارغون و گیخاتو، «قاب‌بندی ترکیبی» فاقد تنوع است و تنها از اشکال ساده هندسی دایره در دوران اباقا و ارغون، مربع در دوران گیخاتو استفاده شده است؛ سپس از دوران غازان تا ابوسعید به تدریج تنوع اشکال بیشتر می‌شود. به طوری که در دوره غازان تنوع در اشکال هندسی بیشتر می‌شود و اشکال دارای اضلاع بیشتر و پیچیده‌تر به کار برده می‌شوند و علاوه بر دایره و مربع، پنج‌پر میز به کار می‌رود. هم‌چنان این تنوع در اشکال روند طبیعی خود را طی می‌کند و در دوره اولجایتو، نقوش شمسه، شش‌پر و هفت‌پر در قاب‌بندی‌ها به کار می‌روند و هرچه به پایان دوره نزدیک‌تر می‌شود، تنوع «قاب‌بندی ترکیبی» افزایش پیدا می‌کند. بیشترین تنوع در نمونه‌های مربوط به ابوسعید با پنج شکل متفاوت: پنج‌پر، هفت‌پر، هشت‌پر، محرابی و سه‌پر به کار می‌رود. متنوع‌ترین قاب‌بندی‌ها مربوط به دوره «ابوسعید» است. روند صعودی تنوع قاب‌بندی ترکیبی از اواسط دوره ایلخانی، یعنی دوره غازان آغاز و اوج آن مربوط به دوره ابوسعید می‌شود.

نتیجه گیری

در این پژوهش به منظور دستیابی به الگوی بصری غالب بر طراحی و قاب بندی سکه های دوره ایلخانی، مطالعاتی بر روی ۲۰ سکه محفوظ در موزه های اشمولین، دیوید، ملک و مجموعه شخصی کومش سمنان صورت پذیرفت و پس از مطالعات بصری و استخراج جزئیات قاب بندی تمامی نمونه ها می توان گفت؛ قاب ها با وجود مشابهت ظاهری در نگاه اول، متنوع و در جزئیات متفاوت هستند. این قاب بندی ها در یک تقسیم بندی کلی براساس اولویت تاریخی به چهار دسته قاب بندی «مرکزی»، «ترکیبی»، «حاشیه دار» و «ساده» قابل تفکیک هستند. نتایج بیانگر آن است که قاب بندی نمونه ها در ابتدا در حد شکل ساده هندسی دایره در مرکز نمونه بوده و در دوران بعد، این اشکال متنوع تر و پیچیده تر شده است. در بعضی نمونه ها، حاشیه دارای نقش بوده یا کل نمونه فاقد نقش است. اولین گونه قاب بندی، یعنی مرکزی، فقط متعلق به نمونه های دوره هولاکو است. دومین گونه، قاب بندی ترکیبی از دوران اباقا تا ابوسعید کاربرد داشته و بیشترین میزان استفاده از آن مربوط به دوره غازان بوده است. سومین گونه، قاب بندی حاشیه دار در دوره اباقا وارد شده و به صورت نامنظم تا دوره ابوسعید با یک شیب ثابت مسیر خود را طی کرده است و آخرین گونه، قاب بندی ساده بود که با کمترین تعداد در نمونه های دوران گیختاتو و غازان دیده شده است. فراوانی گونه ها به ترتیب شامل: قاب بندی ترکیبی با ۲۴ نمونه، حاشیه دار با ۱۰ نمونه، مرکزی با ۴ نمونه و ساده با ۲ نمونه است. در گونه های قاب، قاب بندی ترکیبی هم دارای تعداد زیادتر و

▲ نمودار ۳: تغییرات قاب بندی ترکیبی در سکه های ایلخانی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Graph. 3: Variations of combined framing on Ilkhanid coins (Authors, 2023).

هم تنوع بیشتری است و تنوع در نقش مرکزی نمونه‌ها است. این‌گونه به ترتیب تاریخی به ۹ دسته دایره، مربع، پنج‌پر، هشت‌پر، شش‌پر، هفت‌پر، محرابی و سه‌پر دسته‌بندی شده است. اوج تنوع در قاب‌بندی ترکیبی، مربوط به دوره «ابوسعید» با ۵ نقش پنج‌پر، هفت‌پر، هشت‌پر، محرابی و سه‌پر است.

سیاسگزار

در پایان نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه برای بهبود و غنا بخشیدن به متن مقاله قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نویسنده اول با عنوان «تحلیل فرمی خوشنویسی در سکه‌های ایلخانی و تیموری» به راهنمایی نویسنده اول و دوم در دانشگاه هنر اصفهان می‌باشد.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

۱. محل ضرب براساس شناسنامه موزه.
۲. محل ضرب براساس اطلاعات مسئول موزه شخصی کومش سمنان.

کتابنامه

- اشیولر، برتولد، (۱۳۸۴). تاریخ مغول در ایران. ترجمه محمود آفتاب، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ هفتم.
- اقبال‌آشتیانی، عباس، (۱۳۸۸). تاریخ مغول از حمله چنگیز تا تشکیل دولت تیموری. تهران: امیرکبیر، چاپ نهم.
- آیتی، عبدالمحمد، (۱۳۴۶). تحریر تاریخ و صاف. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- بیانی (اسلامی‌ندوشن)، شیرین، (۱۳۸۹). دین و دولت در ایران عهد مغول حکومت ایلخانی: نبرد میان دو فرهنگ. جلد دوم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، چاپ سوم.
- ترابی طباطبائی، سید جمال، (۱۳۵۰). سکه‌های شاهان اسلامی ایران. تبریز: اداره کل فرهنگ و هنر آذربایجان، شماره ۱۴۵.
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۷). لغت‌نامه. جلد‌های ۱۱ و ۱۲، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ساندرز، ج. ج.، (۱۳۶۳). تاریخ فتوحات مغول. ترجمه ابوالقاسم حالت، تهران: امیرکبیر.

- شمس‌اشراق، عبدالرزاق، (۱۳۶۹). نخستین سکه‌های امپراتوری اسلام. اصفهان: رستاک.
- معین، محمد، (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی معین. تهران: فرهنگ‌نما.
- واله اصفهانی قزوینی، محمدیوسف، (۱۳۷۹). خلد برین (تاریخ تیموریان و ترکمانان) روضه ششم و هفتم. به‌کوشش: میرهاشم محدث، تهران: میراث فرهنگی.

- Ashpolder, B., (1384). *History of the Mongols in Iran*. Translated by: Mahmoud Aftab, Tehran: Scientific and Cultural, 7th edition. (In Persian).

- Iqbal Ashtiani, A., (1388). *Mongol history from Genghis's attack to the formation of the Timurid government*. Tehran: Amir Kabir, 9th edition. (In Persian).

- Ayiti, Abdul-M., (1346). *Tahrir Tarikh Wasaf*. Tehran: Iran Culture Foundation.

- Bayani (Islami Nadushan), Sh., (1389). *Religion and government in Iran during the Mughal era of Ilkhanid rule: the battle between two cultures*. Volume II, Tehran: Academic Publishing Center, 3th Edition. (In Persian).

- Torabi Tabatabai, S. J., (1350). *Coins of the Islamic Kings of Iran, Tabriz*. General Department of Culture and Art of Azerbaijan, No. 145. (In Persian).

- Dehkhoda, A. A., (1377). *Dictionary, volumes 11 and 12*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian).

- Saunders, J. J., (1363). *History of the Mongol conquests*. Translated by: Abulqasem Halat, Tehran, Amir Kabir. (In Persian).

- Shams Ashraq, Abdul-R., (1369). *The first coins of the Islamic Empire*. Isfahan: Roštak. (In Persian).

- Moin, M., (1387). *Moin's Persian dictionary*. Tehran: Farhang Nameh. (In Persian).

- Valeh Esfahani Qazvini, M. Y., (1379). *Khold Barin (History of Timurids and Turkmens) 6th and 7th Rouza*. by: Mir Hashem Mohhaddt, Tehran: Cultural Heritage. (In Persian).

- URL 1: <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/ilkhanids/coins/c236> (9/26/2021)

- URL 2: <https://hcr.ashmus.ox.ac.uk/coin/hcr15161> (03/07/2021)

- URL 3: <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/il-khanids/coins/c176> (9/26/2021)

- URL 4: <https://hcr.ashmus.ox.ac.uk/coin/hcr15217> (03/07/2021)
- URL 5: <https://hcr.ashmus.ox.ac.uk/coin/hcr15233> (03/07/2021)
- URL 6: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00263/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%DA%AF%DB%8C%D8%AE%D8%A7%D8%AA%D9%88%28%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D9%86%D8%AC%DB%8C%D9-%86+%D8%AA%D9%88%D8%B1%D8%AC%DB%8C> (04/16/2021)
- URL 7: <http://malekmuseum.org/artifact/5001.06.03360/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%BA%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D9%86+%D9%85%D8%AD%D9%85%D9%88%D8%AF+%D8%A7%DB%8C%D9%-84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)
- URL 8: <http://malekmuseum.org/artifact/5000.06.01100/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%BA%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D9%86+%D9%85%D8%AD%D9%85%D9%88%D8%AF+%D8%A7%DB%8C%D9%-84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)
- URL 9: <https://hcr.ashmus.ox.ac.uk/coin/hcr15269> (03/07/2021)
- URL 10: <http://malekmuseum.org/saloon/artifact/2000.06.00276/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%BA%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D9%86+%D9%85%D8%AD%D9%85%D9%88%D8%AF+%D8%A7%DB%8C%D9%-84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)
- URL 11: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00223/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%BA%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D9%86+%D9%85%D8%AD%D9%85%D9%88%D8%AF+%D8%A7%DB%8C%D9%-84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)
- URL 12: <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/il-khanids/coins/c372> (9/26/2021)
- URL 13: <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/il-khanids/coins/c86> (9/26/2021)
- URL 14: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00267/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A7%D9%86+%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF+%D8%AE%D8%AF%D8%A7%D8%A8%D9%86%D8%AF%D9%87%28%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D8%BA%8C%D8%AA%D9%88%29+%D8%A7%D8%BA%8C%D8%AA%D9%88%29+%D8%A7%D8%BA%8C%D8%AA%D9%88%29+%D8%A7%D8%BA%8C%D8%AA%D9%88%29>

B%8C%D9%84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C (04/16/2021)

- URL15: <https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/il-khanids/coins/c159> (9/26/2021)

- URL 16: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00247/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%A7%D8%A8%D9%88%D8%B3%D8%B9%DB%8C%D8%AF+%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%AE%D8%A7%D9%86+%D8%A7D-B%8C%D9%84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)

- URL 17: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00278/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%86%D9%82%D8%B1%D9%87+%D8%A7%D8%A8%D9%88%D8%B3%D8%B9%DB%8C%D8%AF+%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%AE%D8%A7%D9%86+%D8%A7D-B%8C%D9%84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C#> (04/16/2021)

- URL 18: <http://malekmuseum.org/artifact/2000.06.00231/%D8%B3%DA%A9%D9%87+%D9%85%D8%B3%DB%8C+%D8%A7%D8%A8%D9%88%D8%B3%D8%B9%DB%8C%D8%AF+%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%AE%D8%A7%D9%86+%D8%A7D-B%8C%D9%84%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%8C> (06/29/2022)